

2

Uluslararası *Mevlânâ* Sempozyumu Bildiriler

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	128228
Tas. No:	297.7 ULU-M

Birleşmiş Milletler
Eğitim, Bilim ve Kültür
Kurumu

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

2007
Mevlânâ Celâleddîn Rûmî
800. Doğum Yılı Dönümü
800th Anniversary of
the Birth of Rumi

Sempozyum tertip heyeti
Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç (Bşk.)
Celil Güngör
Ekrem Işın
Nuri Şimşekler
Tuğrul İnancıer

Uluslararası *Mevlânâ* Sempozyumu Bildirileri

Cilt: 2

Motto Project yayını

İstanbul, Haziran 2010

ISBN 978-605-61104-0-5

Editörler

Mahmut Erol Kılıç

Celil Güngör

Mustafa Çiçekler

Katkıda bulunanlar

Bülent Katkak

Muttalip Görgülü

Berrin Öztürk

Nazan Özer

Ayla İlker

Mustafa İsmet Saraç

Asude Alkaylı Turgut

Nadir Aksu

Gülây Öztürk Kipmen

Yusuf Kot

Furkan Katkak

Berat Yıldız

Yücel Dağlı

Kitap tasarımı

Ersu Pekin

Baskıya hazırlayan

Kemal Kara

Yayınlayan

Motto Project, 2007

MİT İletişim ve Reklam Hizmetleri

Şehit Muhtar Cad. Tan Apt. No: 13 / 13

Taksim / İstanbul

Tel: (212) 250 12 02

Fax: (212) 250 12 64

www.mottoproject.com

yayinlar@mottoproject.com

Baskı

Mas Matbaacılık A.Ş.

Hamidiye Mahallesi,

Soğuksu Caddesi, No. 3

Kağıthane - İstanbul

Tel. 0212 294 10 00

Bu kitap, 8-12 Mayıs 2007 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı himayesinde ve Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun katkılarıyla İstanbul ve Konya'da düzenlenen Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu bildirilerini içermektedir.

Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

Rubâî ve Mevlânâ'nın rubâîlerinde ölüm teması

Halil İbrahim Sanoğlu | Türkiye

RUBÂÎ, kelime olarak dörtlük anlamında olup edebiyatta ise bir nazım şeklinin adıdır. Tam bir manayı ihtivâ eden ve dört mısradan meydana gelen şiirlere rubâî adı verilmiştir. Rubâîlerin belli vezin kalıpları vardır. Diğer bir nazım şekli olan kıt'adan ayrıldığı nokta da bu yönüdür. Kıt'a her vezin kalıbıyla yazılabildiği halde rubâî daha çok, *Mef'ûlû / Mefâîlün / Mefâîlün / Fâ* kalıbıyla yazılır. Genellikle birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kafiyelidir. Ancak dört mısraî kâfiyeli olanları da vardır. İran edebiyatında ise Rubâî, iki beyit anlamında "Dü-beyt" veya ahenkli söz anlamında "terâne" diye de adlandırılır.

Rubâî'nin İran edebiyatında başladığı kabul edilir. Şemseddin Muhammed b. Kays-ı Râzî h.VII / m. XIII. Yüzyılda yazdığı *Kitâbu'l-Mu'cem fî Meâyiri Eş'âri'l-Acem* adlı eserinde rubâînin ortaya çıkışı hususunda şöyle bir halk efsanesi anlatır:

Buna göre meşhur İran şairi Rûdekî bir bayram günü *Gaznîn* mesîreliklerinde gezinip bayram eğlencelerini seyrederken çocukların ceviz oynadıklarını görmüş. Onları seyre dalmış, on-on bir yaşlarında bir çocuk cevizinin "yuvarlana yuvarlana tâ çukurun dibine kadar gidiyor." oluşunu şu sözle arkadaşlarına bildirmiştir غلطان غلطان همی رود تا بن گو. Bu sözün ahengine hayran olan Rûdekî böylece dörder mısralık şiirler söylemeye başlar. İşte Rubâî'nin başlangıcı bu olayla izah edilmektedir.

Şekil olarak Rubâî her ne kadar dört mısradan ibaret küçük bir nazım şekli gibi görülse de, aslında bir duygu ve düşünce hazinesidir. Bu sadece büyük ve usta şairlerin ilgilendiği bir tarz olup çok kullanılan nazım türü değildir. Ömer Hayyâm şiirlerini sadece rubâî nazım şeklinde yazmış bir İranlı şairdir. O yüzden Rubâî şairi olarak tanınmıştır. Rubâîlerinde işlediği konuların XIX. Yüzyıldaki maddeci ve şüpheci felsefeye uygun düşmesi onun şöhretini daha da artırmıştır.¹

¹ Bkz. A. Gölpınarlı, *Age*, s. 9.

Şüphesiz İran edebiyatında rubâî yazan sadece Hayyâm değildir. Nitekim Ebû Saîd Ebu'l-Hayr, Baba Afdaluddîn-i Kâşânî, Baba Tâhir-i Uryânî gibi meşhur şairler bu konuda önde gelen isimlerdendir.

İran Edebiyatı'nda başlayan rubâî tarzı Türk şairleri tarafından da ilgiyle karşılanmıştır. XIII. asırda Mevlânâ'dan itibaren edebiyatımızda görülen Rubâî tarzının Türk edebiyatında en önde gelen şairi *Azmî-zâde Hâletî*'dir. Bu hususu Nedim de, "*Hâletî, evc-i rubâide uçar ankâ gibi.*" diyerek ifade etmiştir. Burada söz Hâletî'den açılmışken onun güzel bir rubâîsini okuyalım:

*Mahzûn oluruz kaçan ki dil-şâd olsak
Vîrân kalırsız eğer ki âbâd olsak
Ol murğ-ı cefâ-perver-i aşkız biz kim
Dâme düşeriz kafesten âzâd olsak*

Bu iki âbide şairimizin dışında ise özellikle 19. ve 20. yüzyılda Yenişehirli Avni, Şair Eşref, Yahya Kemal, Neyzen Tevfik, Cemal Yeşil, Fuat Bayramoğlu, Arif Nihat Asya, Ümit Yaşar Oğuzcan gibi isimler rubâî vâdisinde meşhur olan şahsiyetlerdir.

Eserlerini genellikle Farsça vermiş olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de rubâî tarzını çok kullanan bir şairimizdir. Mevlânâ araştırmalarıyla tanınan Abdülbaki Gölpınarlı yazma nüshaları tarayarak onun 1765 rubâîsini tespit etmiştir.² Diğer taraftan Tahran Üniversitesi öğretim üyelerinden ve "Mevlevî-şinâs" olarak tanınan Bediüzzaman Furûzanfer'in *Divân-ı Kebîr*'in yedinci cildi olarak bastırdığı rubâîlerde ise bu sayı 1983'tür.³ Yine son yıllarda Mevlânâ eserlerinin tercümeleri üzerine yoğunlaşan merhum Şefik Can da bazı yazma nüshalarda gördüğü yeni rubâîlerle bu sayıyı 2217'ye iblağ etmiştir.⁴ Bu tespitlerden de anlaşılacağı gibi Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin *Mesnevî* ve *Divân*'ı dışında yer alan rubâîleri onun eserleri arasında önemli bir yer işgal etmektedir.

Mevlâna her ne kadar uzun hikâyelerin de yer aldığı mesnevî tarzını kendine esas kabul etmişse de usta bir şair olduğundan benzeri görüş ve düşüncelerini dört mısralık rubâîlere sığdırabilmeyi başarmıştır.

² Bediüzzaman Furûzanfer, *Külliyât-ı Şems Yâ Divân-ı Kebîr*, Tahran Üniversitesi Yay., Tahran 1342 hicri-şemsi.

³ Şefik Can, Mevlânâ Celâleddin *Rubâîler*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006.

⁴ Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, İstanbul 1995, s. 32.

Şiirlerinde genellikle bütün mazmunlarını hayattan alan, gerçekçi, kendinden önceki kültürlere tamamen vâkıf olduğu gibi, yerinde tespitleriyle geleceğe ışık tutan, bir konuyu ısrarla ve defalarca söylese bile her defasında başka bir tarz ve güzellikte söyleyebilen Mevlânâ, gazelde olduğu kadar rubâî sahasında da fevkalâde verimli ve başarılıdır. Onun çoğu Farsça olan rubâîlerinin arasında Arapça olanları hattâ Türkçe ile karışık mülemma şeklinde söyledikleri de bulunmaktadır.

Mevlânâ şiirlerinde aynı duygu, düşünce ve heyecânı taşıdığı halde, onun her bir eserini benzer kabul etmek de doğru değildir. Zira her biri farklı söyleyiş biçimleriyle ortaya çıkar. Onun için bir bakıma nesriyle nazmını birbirinden ayırmak mümkün değildir. Ancak hassas ve heyecanı galip, mutasavvıf ve mütefekkir bir şair olan Mevlânâ'nın bu zengin duygu ve düşüncelerini dört mısralık manzumelerle ifade edebilmesi de onun diğer bir vasfıdır. Bu durum adeta denizin testiye sığdırılmasına benzer. Eğer Mevlânâ'nın üslubuna vâkıf olup, dilinden anlarsak onun tek bir rubâîsinden bile nice ma'nâlar çıkartabiliriz.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bütün eserlerinin konularını hayattan alan Mevlânâ rubâîlerinde de insan hayatının her safhasını ilgilendiren konulara yer vermiştir. Başarıyla işlediği konulardan biri de hiç şüphesiz ölüm temasıdır. Vefatı gününü şeb-i arus diyecek kadar ölümle barışık olan Mevlânâ'nın bu vâdide söylediği birçok sözü vardır. Biz bu çalışmamızda onun rubâîlerinde ölüm ve ötesi hakkındaki düşüncelerini ortaya koyacağız. Böylece her insan için tek ortak payda olan ölüme hazırlık, ölüm ötesi hayat ve bu dünyada yaptıklarımızın hesap yeri olan âhiret hayatı hakkındaki Mevlânâ'nın düşüncelerini öğrenmiş olacağız.

Hazret-i Mevlânâ rubâîlerinde özellikle ölüm konusunu şu başlıklar altında ele almaktadır:

Dünya hayatının fânîliği ve âhirete nisbetle çok kısa olduğu,

Ölümün yok olup gitmek değil, aksine tamamen yeni ve ebedî bir hayatın başlangıcı olduğu,

Ölümün gerçek sevgili olan Allah'a kavuşmak olduğu,

Tasavvufun ana umdelerinden olan, "ölmeden evvel ölmek" yani nefs-i emmâreyi yok edip nefsin hevâ ve heveslerine set çekmenin önemini,

Bu dünyadaki ilâhî aşkın insana âhirette ebedî ölümsüzlüğü kazandıracağını,

Gerçek âşıkların ölmediği daima diri kaldığı, aksine aşkı tatmayanının ölü olduğu,

Aşkın fânî insan için âb-ı hayât mesabesinde olduğu.

Mevlânâ'nın rubâîlerinin her birinde yukarıda zikrettiğimiz hususlardan bir tanesi işlendiği gibi bazılarında da bunların bir kaçının beraberce ve iç içe ele

alındığı da vakidir. Şimdi onun rubâîlerinde işlenen bu temel fikirleri ne şekilde ifade ettiğini misalleriyle birlikte ele alalım:

1- Mevlânâ aşk şarabını içmenin, ölümsüzlük şarabı içmek olduğunu; gerçek sâdık âşıkların ölümden kaçmadıklarını nihayet aşkın âb-ı hayattan bir bâde içmek manasına geldiğini şu şekilde ortaya koymaktadır:

در عشق که جز می بقا خوردن نیست
جز جان دادن دلیل جان بردن نیست

گفتم که ترا شناسم آنکه میرم
گفتا که شناسای مرا مردن نیست

Aşkta içki ancak ölümsüzlük şarabını içmektir. Aşkta yaşamaya, canlanmaya delil ancak can vermektir. Sevgilime dedim ki seni tanıyayım da ondan sonra öleyim. O da, “Beni tanıyana ölüm yoktur.” diye cevap verdi.

در مطبخ عشق جز نکورا نکشند
لاغر صفتان زشتخورا نکشند
گر عاشق صادقی ز کشتن مگریز
مردار بود هرآنکه او را نکشند

Aşk mutfağında iyilerden başkasını öldürmezler. Kötü huylu ve zayıf olanları öldürmezler. Eğer sen sadık bir âşıksan ölmekten kaçma. Nefsi öldürülmeyen kimse murdar olur.

گر عاشق را فنا و مردن باشد
یا در ره عشق جان سپردن باشد
پس لاف بود آنچه بگفتند که عشق
از عین حیات آب خوردن باشد

Âşığa ya ölüp yok olmak gerek, yahut da aşk yolunda can vermek gerek. “Aşk hayat pınarından âb-ı hayat içmektir.” derler ya lâfır bu.

با درد بساز چون دوی تو منم
در کس منگر که آشنای تو منم
گر کشته شوی مگو که من کشته شدم
شکرانه بده که خونبهای تو منم

Dertle uzlaş. Çünkü derdinin dermanı benim. Senin dostun ben olduğum için başkasına bakma. Sen öldürülse bile sakın öldürüldüm deme. Üstelik şük-râne ver ki kanının bedeli benim.

2- Hazret-i Mevlâna rubâîlerinde insanın ancak ölünce âdeta gerçek dirilişe erdiğini, yine insan ölünce can mumunun yandığını, can vermedikçe de cânâna vuslatın mümkün olmadığını belirtir.

هم کفرم وهم دینم وهم صافم ودرد
هم پیرم وهم جوان وهم کودک خرد
گرمن.میرم مرا مگوئید که مرد
گو مرده بد وزنده شد ودوست ببرد

Hem küfrüm, hem dinim, hem saf ve hem tortuluyum. Hem çok yaşıyım hem gencim. Hem de küçük bir çocuk. Ben ölürsem sakın bana öldü demeyin. Aslında ölüydü o dirildi. Dost aldı götürdü onu deyin.

فصلیست چو وصل دوست فرخنده شده
وز مردن تن چراغ دل زنده شده
از خنده برق ابر در گریه شده
وز گریه ابر باغ در خنده شده

Bir mevsim ki sanki vuslat anı gibi mübarek olmuş. Beden ölmüş de sanki can mumu yanmış. Şimşegın tebessümünden bulut ağlamaya koyulmuş. Bulutun ağlamasından da bağ-bahçe gülmeye başlamış.

تا هشیاری بطعم مستی نرسی
تا تن ندهی بجان پرستی نرسی
تا در ره عشق دوست چون آتش و آب
از خود نشوی نیست بهستی نرسی

Ayık olduğun sürece sarhoşluğun zevkini bilemezsin. Can vermedikçe de cânâna ulaşamazsın. Ateş ve su gibi dostun aşkı uğruna kendinden geçmedikçe gerçek varlığa ulaşamazsın.

3- Yunus Emre'nin, "Ölen hayvân imiş âşıklar ölmez." dediği gibi Mevlânâ da, ölmek demenin ebedî dirilik demek olduğunu belirtirken ancak âşık olarak ölenlerin yok olup gitmeyeceklerini ifade eder:

ای آنک یجان این جهانی زنده
شرمت بادا چرا چنانی زنده
بی عشق مباش تا نباشی مرده
در عشق بمیر تا بمانی زنده

Ey bu dünyanın canıyla diri olan utan. Neden böyle dirisin sen ? Aşksız olma ki ölmeyesin. Aşkla öl ki diri kalasın.

گر عمر بشد عمر دگر داد خدا
گر عمر فنا نماند نک عمر بقا
عشق آب حیاتست درین آب درآ
هر قطره ازین بحر حیاتست جدا

Ömür bittiyse Allah bir başka ömür verdi. Geçici ömür kalmadıysa işte şurada ebedî hayat! Aşk âb-ı hayattır; dal bu suya. Çünkü bu denizin her bir damlasında ayrı bir hayat vardır.

در مرگ حیات اهل داد و دینست
وز مرگ روان پاک را تمکینست
آن مرگ لقاست نی جفا و کینست
نابرده همی میرد دردش اینست

Ölümde insaf ve din ehline bir başka hayat vardır. Ölümünden pâk ruhlara huzur ve sükun gelir. Ölüm Hakk'a kavuşmadır. Cefa etmek ve kin gütmek değildir. Fakat ölmeyen bir kimse öleceğim diye boyuna ölür durur ki en büyük dert de işte budur.

4- Hazret-i Peygamber bir hadis-i şerifinde, insanın bu dünyadaki ömrünün bir yolcunun ağaç gölgesinde dinlendiği kısa bir zaman dilimi kadar olduğunu ifade etmektedir. Mevlânâ da bundan ilhamla dünyanın ancak bir misafirhâne olduğunu ve misafirin de ancak üç gün ağırlanabileceğini belirterek insan ömrünün ebedî âlemde kavuşacağı hayata göre gayet kısa bir zaman diliminden ibaret olduğunu kabul eder.

Bu husustaki rubâîlerinden bazıları şöyledir:

شد کودکی و رفت جوانی ز جوان
روز پیری رسید بر پر ز جهان
هر مهمانرا سه روز باشد پیمان
ای خواجه سه روز شد خرک بر تران

Çocukluk geçti-gitti; gençlik de uçtu. İhtiyarlık gelip-çattı. O halde şu dünyadan da geç-git. Zira her konuk üç gün ağırlanır. Efendi! Üç gün bitti; kalk artık merkebinizi daha hızlı sür.

کوتاه کند زمانه این دمدمه را
وز هم بدرد گرگ فنا این رمه را
اندر سر هر کسی غرور است ولیک
سیلئ اجل قفا زند این همه را

Zaman şu gürültüyü kısa keser. Ölüm kurdu ise bu sürüyü birbirine katar, paralar-gider. Herkesin kendine göre bir gururu vardır. Amma ecelin sillesi bir gün mutlaka her kafaya iner.

جهدی بکن ار پند پذیری دو سه روز
تا پیشتر از مرگ بمیری دو سه روز
دنیا زن پیرست چه باشد گر تو
با پیر زنی انس نگیری دو سه روز

Eğer sen öğüt dinlersen iki üç gün çalışır-çabalar ölmeden evvel ölür gidersin. Dünya birçok kocadan geri kalmış ihtiyar bir kadın gibidir. İki üç gün bu ihtiyar kadınla düşüp kalkmasan ne olur?

5- Mevlânâ aşağıdaki rubâîlerinde de ölümü hatırlatarak dünyaya aşırı bağlı kalmayı yermekte, can vermedikçe cânâna ulaşamayacağını ve asıl âb-ı hayatı elde etmenin de ancak ölümle mümkün olacağını belirtmektedir:

گر رشک برد نبات بر خنده تو
ور گردد شاه و پهلوان بنده تو
چون قبله تو جیفه دنیا آمد
مردی تو و مردمان کس گندهء تو

Şeker kamışı senin gülüşünü kıskansa, yiğitler kulun kölen olsa bile değil mi ki dünya leşi kible olmuş sana ölmüşsün sen. İnsanlar da senin leşini yalamaktadırlar.

تا درد نیابی تو بدرمان نرسی
تا جان ندهی بوصل جانان نرسی
تا همچو خلیل آتش اندر نشوی
چون حضر بسرچشمه حیوان نرسی

Derde düşmedikçe dermana erişemezsin; can vermedikçe de cânana kavuşamazsın. Halil Peygamber gibi ateşe atılmadıkça Hızır gibi âb-ı hayat kaynağına ulaşamazsın.

Mevlânâ, kendisini Kur'ân'ın kölesi, Hazret-i Peygamber'in ayağının toprağının tozu olarak kabul etmiştir. Böylece o dünya, ölüm ve âhiret hakkındaki fikirlerini de Kur'ân ve sünnet çerçevesinde oluşturmuştur. Burada biz sözlerimizi onun şu güzel ve anlamlı rubâîsiyle bitirmek istiyoruz:

من بندهء قرآنم اگر جان دارم
من خاک ره محمد مختارم
گر نقل کند جز این کس از گفتارم
بیزارم از وزین سخن بیرارم

*Ben yaşadığım sürece Kur'ân'ın kuluyum, kölesiyim
Ben Allah'ın seçkin kulu Muhammed (a.s.)'in ayağının tozuyum
Kim benim sözümünden bunun dışında bir şey naklederse
Ondan da, o sözden de bîzârım şikayetçiyim*